

Rozdział 1

Domena nauk o bezpieczeństwie – aspekty teoretyczne, metodologiczne i systemowe

Domain of security sciences – theoretical, methodological and systemic aspects

Since 2011 there has been a discussion about identity, domain, object and methodological aspects of security and defense sciences. Although military and political sciences (with the specialization in international relations) operated at that time simultaneously, both of them addressing security issues, pressure from the scientific community, development of the theory and doctrine of security (especially in the area of internal security, civil protection and rescue services, fire protection and environmental protection) and practical needs have forced changes in the above areas, even if they were not accepted by everybody. However, seven years has passed and defense science has disappeared. Moreover, it has been difficult to maintain security science as a discipline. Although the identity of security science crystallized with great difficulty over the past seven years, as early as in 2018 the legislator inspired changes that resulted in the elimination of defense sciences, without indicating other disciplines that would take over their undoubtedly rich heritage. Inevitably, there is a conviction that this role will naturally be taken over by security sciences, which until 2018 still had not had a crystallized scope and limits. Indeed, for just a few years in the area of security sciences there was an unimaginable outbreak of scientific and didactic activity, numerous scientific advances and the penetration of security issues by representatives of many scientific disciplines. However, it is still not known what their domain is; can anyone who deals with security sciences (or just claims to be involved in them) be called a security scientist? There are many questions and many different answers and attitudes to this matter. A scientific discipline cannot be a field of activity for everyone. In addition to the subject of research, there are other criteria for its separation. The author enumerates the criteria that should be taken into account to deal with the difficulty of establishing the identity of security science as a discipline. All the considerations are guided by the hint that in order to deal with security sciences one must first learn about the practice of security as a special part of human activity and entities created by man. There is a need to ensure danger-free conditions of human existence and development, minimizing all threats to material goods and to intellectual property, both being subject to protection.

Keywords: *security sciences, domain, object and subject of security sciences, concept and essence, theoretical, methodological and systemic aspects of security sciences*

Wstęp

Od 2011 roku nastąpiła ożywiona dyskusja nad tożsamością nauk o bezpieczeństwie, co spowodowały administracyjno-prawne zabiegi w zakresie ustalania dyscyplin, dziedzin, a nawet obszarów nauki. Organy ustalające owe podziały, tj. Centralna Komisja ds. Stopni i Tytułów (2011 r.) oraz Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2011 i 2018), nigdy nie podejmowały się ustalenia kryteriów podziału oraz granic tożsamości poszczególnych podziałów administracyjnych nauki, co należy jednak uznać za racjonalne rozwiązanie. Trudno bowiem by było ustalać administracyjnie ściśle granice dyscyplin naukowych, prowadząc tym samym do ograniczania wolności rozwoju naukowego, a nade wszystko do zamknięcia w sztywnych granicach naturalnego procesu transgresji domen dyscyplin naukowych oraz ich różniczkowania się. Co prawda, w wielu innych dyscyplinach naukowych, mimo zabiegów porządkujących, podejmowanych przez organy administracji publicznej, nie ma większej wątpliwości, czym zajmują się przedstawiciele tych nauk, to jednak w naukach o bezpieczeństwie nie jest to aż takie oczywiste.

Nauki o bezpieczeństwie jako dyscyplina naukowa, która niewiele brakowało, a mogłyby przed rokiem przestać istnieć, mają zaledwie 8 lat. Pojawiły się formalnie wraz z naukami o obronności w 2011 roku, na mocy aktu prawa wewnętrznego urzędowania, tj. uchwały Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów¹ jako część dziedziny nauk humanistycznych. A, jak należy odczytywać intencje tego organu regulacyjnego, jedna i druga z tych dyscyplin przejęły dziedzictwo nauk wojskowych. W jakim zakresie, tego jednak nie ustalono. W tym samym roku minister właściwy ds. nauki na mocy rozporządzenia² zakwalifikował obie wymienione dyscypliny do nowo powołanej dziedziny nauk społecznych.

Rok 2018 przynosi nowe zmiany³, a w ślad za tym kończy się krótki

¹ §1 pkt 1, Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 r. *zmieniająca uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, M.P. 2011, nr 14, poz. 149.

² Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. *w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, Dz.U. 2011, nr 179, poz. 1065.

³ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. *w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych*, Dz.U. 2018, poz. 1818.

„życie” nauk o obronności, a – na szczęście – pozostają zagrożone likwidacją nauki o bezpieczeństwie. Co z dziedzictwem nauk o obronności, tego nie ustalono, mimo iż stało się tak z woli organu administracji rządowej. Jakby na to nie patrzeć, to dość niefrasobliwe posunięcie, wzięwszy pod uwagę dorobek przedstawicieli tej, i nie tylko tej dyscypliny, a nade wszystko sytuację osób posiadających stopnie naukowe w tej dyscyplinie, a także uczelni posiadających w tym zakresie uprawnienia naukowe.

Sporo obaw rodził pomysł likwidacji nauk o bezpieczeństwie i włączenia ich dziedzictwa do nauk o polityce (i części nauk o obronności chyba też, szczególnie w zakresie polityki obronnej i międzynarodowych stosunków militarnych). Dobrze, że jednak się tak nie stało, bo konsekwencje byłyby dość nieprzyjemne, a nawet szkodliwe dla interesów bezpieczeństwa i obronności państwa. A te nietrudno określić, studiując szczególnie prawną i praktyczną materię bezpieczeństwa narodowego, w tym obronności państwa (m.in.: planowania obronnego, przygotowań obronnych, mobilizacji i militaryzacji, powszechnego obowiązku obrony, organizacji sił zbrojnych i sztuki wojennej), zarządzania kryzysowego, bezpieczeństwa i porządku publicznego, ochrony granicy państwowej, ochrony informacji niejawnych, cyberbezpieczeństwa, ochrony ppoż., ochrony ludności i ratownictwa, ochrony infrastruktury bezpieczeństwa narodowego i jeszcze wielu, wielu innych pokrewnych zagadnień. Temu nie sprostano by w ramach nauki o polityce ani też studiów nad bezpieczeństwem. Bogactwo raportów z badań w tym zakresie, publikacji naukowych, konferencji i treści studiów I i II stopnia świadczy samo za siebie.

Jest jeszcze wiele innych wątpliwości, których źródłem może być chociażby tłumaczenie na język angielski „Klasyfikacji dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych”, stanowiące załącznik do rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych. Wedle tego załącznika nauki o bezpieczeństwie rozumiane są jako *security studies*, co do tej pory tłumaczono na polskie *studia nad bezpieczeństwem* lub *międzynarodowe studia nad bezpieczeństwem*. A te, jak powszechnie się twierdzi, mieszczą się pośród działów nauki o stosunkach międzynarodowych, w których dominującym zagadnieniem były stosunki militarne, polityczne i ekonomiczne, z czasem kulturalne i społeczne między państwami (narodami).

Porównanie zakresu studiów nad bezpieczeństwem (studiów bezpieczeństwa) z zakresem aktywności środowiska w naukach o bezpieczeństwie (oraz nauk o obronności) może wywołać duże nieporozumienie, a zarazem i poważne zaniepokojenie.

O bezpieczeństwie słów kilka

Chociaż współcześnie stanowi rdzeń wielu zdań, wyrażań i terminów, bezpieczeństwo jest pojęciem (wyrazem) abstrakcyjnym na tyle, że nie możemy go zobaczyć, dotknąć i wyczuć za pomocą naszych zmysłów. A mimo to, wyrażenie bezpieczeństwo stosujemy do nazwania zjawisk, stanów rzeczy, ich cech i pojęć szczególnie bliskich potrzebom każdego człowieka z osobna i wszelkich grup społecznych, formalnych i nieformalnych, małych i wielkich. Wyrażenie to pojawia się zarówno w języku potocznym, w języku prawa oraz publikacjach naukowych, w tym z zakresu prawa, nauk o polityce i administracji, nauk o bezpieczeństwie, socjologii, filozofii, nauk o zarządzaniu i wielu innych. A mimo to ani ustrojodawca, ani też ustawodawca zwykły i inny właściwy organ w Polsce nie zdobył się na wprowadzenie definicji legalnej tego pojęcia w systemie prawa polskiego. Nie ma też definicji legalnej bezpieczeństwa opatrzonego jakimkolwiek określeniem, jak choćby bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo narodowe i poszczególne jego dziedziny, tj. bezpieczeństwo polityczne, ekonomiczne, militarne, społeczne, kulturowe czy też bezpieczeństwo informacyjne⁴. Zapewne znaczenie potoczne bezpieczeństwa jest na tyle zrozumiałe, że nie ma takiej potrzeby, by w konsekwencji wprowadzenia definicji legalnej ograniczyć możliwość stosowania w praktyce. Mimo to musimy mieć na względzie, iż pojęcie bezpieczeństwa jako takiego jest tak rozległe, że przy braku jego odpowiedniego określenia stajemy przed dylematem wskazania podmiotu, a nade wszystko (bo podmiotem zawsze jest człowiek i jego wytwory natury organizacyjnej), przedmiotu tego zjawiska.

⁴ W 2018 roku polski ustawodawca, w ślad za dyrektywą PE i Unii, wprowadził do systemu prawa pojęcie cyberbezpieczeństwa, które oznacza „odporność systemów informacyjnych na działania naruszające poufność, integralność, dostępność i autentyczność przetwarzanych danych lub związanych z nimi usług oferowanych przez te systemy”. Zob. art. 2 ust. 1 pkt ustawy z dnia 5 lipca 2018 r. o *krajowym systemie cyberbezpieczeństwa*, Dz.U. 2018, poz. 1560, ze zm.

Pojęcie *bezpieczeństwa* znajduje współcześnie różne zastosowania w procesie porozumiewania się między ludźmi, i jako takie wiąże się z odczuwaniem, bardziej lub mniej uzasadnionej, wolności od zagrożenia, czyli braku zagrożenia, niebezpieczeństw, swobody funkcjonowania danego podmiotu, jego bytu i rozwoju. Niemal wszyscy są też zgodni co do tego, iż bezpieczeństwo pojmowane jest w taki sposób zarówno w definicjach powstałych w państwach zachodnich, w Polsce, jak i na wschód od Polski⁵.

Używane jest, gdy pragnie się wyrazić i scharakteryzować właściwości określonych stanów rzeczy, warunków i okoliczności (jest bezpiecznie, to jest bezpieczne, coś jest dobrze zabezpieczone), związane z tym odczucia, postawy i zachowania, których wspólną cechą jest wolność od cech negatywnie ocenianych, których istnienie mogłoby szkodzić dobrom chronionym. Najogólniej pojmowane bezpieczeństwo jest wewnętrzną ufnością, spokojem ducha i pewnością właściwie lub fałszywie uzasadnioną w okolicznościach rodzących podstawy do obaw. Jest też przekonaniem, lepiej lub gorzej uzasadnionym, że w obliczu różnych trudności, słabości, wyzwań i zagrożeń, lub przynajmniej ich symptomów, stan rzeczy, w jakim się znajduje określony podmiot, pozwala mu się czuć bezpiecznie⁶. Oznacza to bycie wolnym i zabezpieczonym przed potencjalnymi lub realnymi zagrożeniami (stanami niebezpiecznymi), pewnym niezakłóconego bytu i rozwoju, cieszącym się uznaniem i pozycją w otaczającym środowisku, zabezpieczonym przed utratą (niekorzystną zmianą) tych stanów rzeczy, przy pomocy wszelkich dostępnych i zwykle powszechnie akceptowanych środków, a także działającym twórczo na rzecz ich osiągnięcia.

Syntetycznie termin bezpieczeństwo objaśnia *Słownik nauk społecznych* opracowany pod auspicjami UNESCO, w którym przyjęto, że „[...] bezpieczeństwo jest rzeczywiście identyczne z pewnością (safety) i oznacza brak zagrożenia (danger) albo ochronę przed nim”⁷. Według autorów *The Oxford Reference Dictionary* bezpieczeństwo to „[...] stan

⁵ Zob. W. Fehler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Arte, Warszawa 2012, s. 7.

⁶ Zob. J. Delumeau, *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1998, s. 9-20.

⁷ J. Gould, W.J. Kolb, *Dictionary of the Social Sciences*, Free Press of Glencoe, London 1964, s. 629.

lub uczucie, że jest się bezpiecznym”⁸. Podobnie zagadnienie bezpieczeństwa ujmowane jest w *Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*⁹. Dla *le Petit Larousse’a* bezpieczeństwo to sytuacja, w której ktoś lub coś nie jest narażone na jakiegokolwiek niebezpieczeństwo, jakiegokolwiek ryzyko agresji fizycznej, wypadek, kradzież, zniszczenie¹⁰.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego określa bezpieczeństwo jako stan charakteryzujący się poczuciem pewności, gwarancją zachowania oraz występowaniem szansy na jego udoskonalenie¹¹. Postrzegane jest jako stan i jako proces, gdzie stan bezpieczeństwa odnosi się do konkretnej sytuacji i oznacza brak zagrożeń, stan pewności, spokoju, zabezpieczenia przed niebezpieczeństwami, zaś proces należy rozumieć jako podejmowanie przez określony podmiot (człowieka, grupę ludzi, państwo) nieustannych działań w celu osiągnięcia pożądanego stanu. Proces bezpieczeństwa polega na tym, że jego podmioty dążą do udoskonalenia mechanizmów zapewniających im poczucie bezpieczeństwa, a stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom uwarunkowań bezpieczeństwa¹².

W ludzkiej działalności zabieganie o bezpieczeństwo jest procesem pełnym intensywnych i złożonych zabiegów jednostek, grup społecznych i państw (indywidualnie i zespołowo), a w konsekwencji nabywania coraz większych doświadczeń, umiejętności i nawyków, dzięki którym różne podmioty coraz sprawniej radzą sobie z wyzwaniami i zagrożeniami wszelkich dóbr materialnych i niematerialnych podlegających ochronie i obronie.

Kryteria domeny nauk o bezpieczeństwie

Wyodrębnianie się nowych dyscyplin lub ich łączenie się jest zazwyczaj rezultatem przemyslanej i merytorycznie uzasadnionej działal-

⁸ J.M. Hawkins (red.), *The Oxford Reference Dictionary*, first edition, Oxford University Press, Oxford 1991, s. 749.

⁹ *Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, Gramercy Books, New York 1996, s. 1290.

¹⁰ *Le Petit Larousse en Couleurs*, nouvelle edition, Larousse, Paris 1995, s. 926.

¹¹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, B. Balcerowicz, J. Pawłowski (red.), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002, s. 12.

¹² R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 49-70.

ności naukowej, wyraźnie sprecyzowanych oczekiwań rynku oraz kształtowania się przedmiotu i obiektu badań, a także celu ich prowadzenia.

Gorzej jest, gdy u źródła przemian legną inne powody, sprawiające iż dana dyscyplina staje się polem bezkrytycznych i nieograniczonych dążeń w zakresie awansu naukowego osób co najmniej słabo orientujących się w przedmiocie danej dyscypliny, jej teorii i metodologii, a co ważne także dogmatyki. Gorzej jest jeszcze wówczas, gdy ambicje awansowe w zakresie interesujących nas nauk o bezpieczeństwie przejawiają osoby bez podstawowego wykształcenia i wiedzy merytorycznej w tym zakresie. A na domiar złego temu wszystkiemu towarzyszyć może akceptacja lub przynajmniej nieuwaga organów decyzyjnych uczelni, a także brak właściwej kontroli i nadzoru nad nimi(sic!).

Do prezentacji wniosków co do domeny nauk o bezpieczeństwie, ich aspektów teoretycznych, metodologicznych i systemowych, upoważnia piszącego te słowa analiza wielu wydarzeń¹³ w tym zakresie, które pozwoliły na określenie kryteriów:

1) przedmiotu badań, m.in.:

- a) tematy konferencji naukowych oraz treść głoszonych i publikowanych materiałów pokonferencyjnych,
- b) tematy, założenia badawcze i treść rozpraw doktorskich,
- c) tematy, założenia badawcze i treść dzieł zgłaszanych jako osiągnięcie naukowe w postępowaniu naukowym, a także dorobek wskazywany jako mieszczący się w domenie nauk o bezpieczeństwie, a także nauk o obronności;

2) celu badań naukowych i prac rozwojowych, określanego w w/w przedsięwzięciach oraz omówionego w punkcie poniżej, dotyczącym związku dyscypliny naukowej z praktyką; wyniki badań powinna cechować ich użyteczność, czyli możliwość praktycznego zastosowania i wspierania działalności człowieka;

¹³ Tu autor kieruje się zasadą, iż staranne poznanie rzeczywistości społecznej, tj. aktywności człowieka na polu bezpieczeństwa, pozwala na prowadzenie rzetelnych badań naukowych w dziedzinie bezpieczeństwa. Rzeczą wręcz niepojętą jest sytuacja, gdy zapoznajemy się z treścią publikacji (naukowych), których autorzy nie odwołują się do tekstów źródłowych, aktów normatywnych, dokumentów, raportów z prac sejmowych i rządu, wyroków i orzecznictwa, i innych źródeł empirycznych, a podejmują problematykę dotyczącą praktyki ludzkiej działalności. Cytaty od innych autorów, to jednak za mało.

3) **poziomu teoretycznej integracji i związanej teorii**, m.in. dzięki powyższym źródłom można stwierdzić, iż nauki o bezpieczeństwie nadal nie legitymują się logicznymi i rzeczowymi tezami, hipotezami, prawidłowościami i definicjami, wyjaśniającymi i opisującymi jednoznacznie dziedzinę wiedzy stanowiącą nadal niejednoznaczny przedmiot jej zainteresowania. Nie ma w dalszym ciągu możliwości na podstawie formalnie uznanego dorobku w tej dziedzinie (nadawanie stopni naukowych), uogólnienia wiedzy wspólnej dla wielu zjawisk za pomocą systemu pojęć, definicji i twierdzeń oraz ustalenia praw i prawidłowości w tym zakresie; wiedzę naukową powinna cechować niesprzeczność twierdzeń przedmiotu badania, legitymujących się ścisłym językiem opisu postępowania naukowego oraz jednoznacznością języka definiowania;

4) **związku dyscypliny naukowej z działalnością dydaktyczną uczelni**, m.in.:

- a) profili badawczych jednostek organizacyjnych uczelni, realizujących kształcenie w zakresie bezpieczeństwa,
- b) treści kształcenia w tych uczelniach na kierunkach związanych z bezpieczeństwem, które pokazują, że nawet ten sam kierunek studiów, a szczególnie *bezpieczeństwo narodowe* lub *bezpieczeństwo wewnętrzne* może mieć różne, w zależności od typu uczelni, programy kształcenia, przedmioty i przynależne im treści kształcenia,
- c) kompetencji merytorycznych nauczycieli akademickich, których uprawnienia naukowe wywodzą się dyscyplin pokrewnych, a nawet z innych dość odległych rodzajowo dziedzin naukowych;

5) **uznania środowiska dla dorobku przedstawicieli nauk o bezpieczeństwie, wyznaczających granice tej dziedziny wiedzy**, czyli akceptacja społeczności naukowej dla dokonań innych przedstawicieli danej nauki – naukowe bywa to, co za takowe uważane jest przez środowisko uczonych w danym czasie (Kuhn)¹⁴;

6) **metody naukowej**, a w tym przebieg procesu badawczego, schemat poszczególnych czynności badawczych, tok operacji przy sta-

¹⁴ To kryterium wymaga jednak głębszej refleksji, bowiem nie zawsze uznanie środowiska potwierdza „prawdziwość” danego osiągnięcia.

wianiu zagadnień, ich rozwiązywaniu, uzasadnianiu i systematyzowaniu – stosowane w naukach o bezpieczeństwie, bądź w nich zalecane¹⁵;

7) **związku dyscypliny naukowej z praktyką.** Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki główną uwagę skupia na badaniach naukowych lub pracach rozwojowych na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa uwzględniających specyfikę dziedziny obronności i bezpieczeństwa państwa oraz konieczność zapewnienia ochrony informacji niejawnych, prowadzące do pozyskania nowych technologii, nowych wzorów uzbrojenia i sprzętu niezbędnych do realizacji polityki obronnej i bezpieczeństwa państwa, przygotowań obronnych w sferze militarnej i pozamilitarnej oraz potrzeb Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

Dokumentem wykonawczym Rady Ministrów jest Krajowy Program Badań (KPB), w którym bezpieczeństwo i obronność państwa stanowi ostatnie z siedmiu kierunków badań naukowych i prac rozwojowych¹⁶. W KPB ten priorytet dzieli się na dwa bloki, *bezpieczeństwo państwa* oraz *obronność państwa*.

W zakresie bezpieczeństwa państwa priorytet nadano bezpieczeństwu ludności przez prowadzenie ukierunkowanych badań naukowych i prac rozwojowych, które wspomagają proces wykrywaczy i zwalczanie przestępczości, ochronę granicy państwowej, prawidłowe funkcjonowanie systemu zarządzania kryzysowego i ochrony infrastruktury krytycznej oraz systemu ratowniczo-gaśniczego. Strategiczne kierunki badań naukowych i prac rozwojowych realizowane są m.in. w obszarach: nowoczesne technologie i innowacyjne rozwiązania w zakresie wykrywania, zwalczania i neutralizacji zagrożeń, technika kryminalistyczna, indywidualne środki ochrony i wyposażenia, profilaktyka społeczna, wiktymologia, kryminologia oraz badania społeczne, organizacja i zarządzanie, nowoczesne technologie lub rozwiązania innowacyjne w sferze bezpieczeństwa teleinformatycznego, ochrony informacji w systemach i sieciach telein-

¹⁵ S. Kamiński, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*. Wydanie IV poprawione, KUL, Lublin 1992, s. 202; S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985, s. 21.

¹⁶ Zob. Uchwała Nr 164/2011 Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2011 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Badań, KPRM, RM 111-156-11, Załącznik do uchwały nr 164/2011 Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2011 r. Krajowy Program Badań, opracowany na podstawie art. 4 ust. 1 ustawy o zasadach finansowania nauki.

formatycznych oraz narodowej kryptografii¹⁷.

Z kolei celem badań naukowych i prac rozwojowych w zakresie obronności państwa uczyniono wsparcie procesu rozwoju zdolności operacyjnych Sił Zbrojnych RP (SZ RP). „Cel ten zamierza się osiągnąć poprzez harmonizację badań naukowych z potrzebami operacyjnymi SZ RP, efektywne wykorzystanie mechanizmów inwestowania i realizacji badań naukowych i prac rozwojowych na rzecz bezpieczeństwa i obronności finansowanych z budżetu państwa na naukę, w szczególności w ramach Narodowego Centrum Badań i Rozwoju oraz zwiększenie zaangażowania SZ RP w projekty realizowane we współpracy międzynarodowej. Zgodnie z politycznymi wytycznymi priorytetowe zdolności operacyjne, które SZ RP mają rozwinąć w perspektywie najbliższych 10 lat, obejmują w szczególności: 1) zdolność do dowodzenia, 2) zdolność do rozpoznania, 3) zdolność do rażenia, 4) zdolność do wsparcia działań oraz do przerzutu i mobilności, 5) zdolność do przetrwania i ochrony wojsk, w tym zdolności do zabezpieczenia medycznego pola walki, 6) zdolność do wsparcia układu pozamilitarnego w sytuacjach zagrożeń niemilitarnych”¹⁸.

Analiza treści KPB nakazuje zachowanie dużej ostrożności, bowiem priorytetowe kierunki badań w zakresie bezpieczeństwa i obronności państwa nie są tożsame z priorytetowymi kierunkami badań w naukach o bezpieczeństwie, a do niedawna też w naukach o obronności.

Warto też wziąć pod uwagę Priorytetowe Kierunki Badań w Resorcie Obrony Narodowej na lata 2013-2022, w których wyodrębniono 7 obszarów badawczych, tj. obszar polityki obronnej i bezpieczeństwa państwa, obszar międzynarodowej polityki bezpieczeństwa, obszar techniki i technologii obronnych, obszar doktryn operacji połączonych, obszar zabezpieczenia medycznego oraz obszar wsparcia logistycznego Sił Zbrojnych RP w okresie pokoju kryzysu i wojny¹⁹.

Wszystko wskazuje na to, iż cztery z w/w obszarów mieszczą się polu zainteresowania nauk o bezpieczeństwie, a więc obszar polityki obronnej i bezpieczeństwa państwa, obszar międzynarodowej polityki

¹⁷ Tamże, s. 25.

¹⁸ Tamże, s. 25-26.

¹⁹ Decyzja Nr 4/NSzW Ministra Obrony Narodowej z dnia 22.02.2013 r. w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego w resorcie obrony narodowej dokumentu „Priorytetowe kierunki badań w resorcie obrony narodowej na lata 2013-2022”, MON, Departament Nauki i Szkolnictwa Wojskowego, Warszawa 2013.

bezpieczeństwa, obszar doktryn operacji połączonych oraz obszar wsparcia logistycznego.

Obszar polityki obronnej i bezpieczeństwa państwa obejmuje: politykę obronną i bezpieczeństwo państwa²⁰, przygotowania obronne w pozamilitarnej części systemu obronnego państwa, współpracę cywilno-wojskową, funkcjonowanie systemu obronnego państwa w różnych stanach gotowości obronnej.

Obszar międzynarodowej polityki bezpieczeństwa zawiera zagadnienia: międzynarodowa polityka bezpieczeństwa z uwzględnieniem NATO, UE i ONZ, integracja w ramach międzynarodowych struktur bezpieczeństwa, wpływ zmian środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego na rozwój SZ RP oraz operacje militarne i niemilitarne (w tym również pokojowe).

Trzeci z obszarów – obszar doktryn operacji połączonych, składa się z dwóch priorytetowych zamierzeń badawczych, tj. przygotowanie dowództw i sztabów do operacji wojskowych oraz zasady użycia jednostek Sił Zbrojnych RP w sytuacjach nadzwyczajnych.

W obszarze wsparcia logistycznego nie wydzielono podobszarów, ale pośród wielu szczegółowych zagadnień badawczych znajdują się też i takie, które przynależą do domeny nauk o bezpieczeństwie, jak choćby: kierowania logistyką, mobilizacji gospodarki i rezerw strategicznych lub obrona i ochrona składów i konwojów logistycznych.

Podmiot i przedmiot bezpieczeństwa jako podstawa wyodrębnienia podmiotu i przedmiotu badań w naukach o bezpieczeństwie

Podmiot bezpieczeństwa

W literaturze przedmiotu proponowane są liczne określenia pojęcia bezpieczeństwo. Można jednak wyróżnić wspólne elementy dla różnych definicji. Wszyscy niemal zgodnie twierdzą, iż w ujęciu podmiotowym wiąże się ono z istnieniem człowieka, dotycząc:

- jednostki posiadającej system właściwych sobie wartości, potrzeb

²⁰ To powtórzenie tytułu obszaru i podobszaru nie jest błędem.

- i dóbr, które z jego punktu widzenia wymagają stosownego zabezpieczenia, ochrony i obrony (bezpieczeństwo indywidualne);
- nieformalnych grup społecznych, rozumianych jako zbiory osób, między którymi zachodzą możliwe do określenia stosunki, mających na ogół wspólne potrzeby i interesy godne ochrony (więzi osobowe, wspólne interesy, normy kulturowe, obyczaje, normy społeczne, wierzenia)²¹. Jan Szczepański wskazuje na pięć elementów składowych grupy społecznej, które winniśmy brać pod uwagę analizując przedmiot bezpieczeństwa w kontekście jej funkcjonowania, tj. „a) członkowie, ich cechy, zasady określające identyczność grupy i ciągłość jej trwania, b) zadania grupy i funkcje jej członków, środki służące realizacji zadań grupy i mechanizmy psychospołeczne wytwarzane dla realizacji zadań (wola zbiorowa, solidarność), c) elementy utrzymujące spójność wewnętrzną grupy tzn. instytucje, systemy kontroli społecznej, wzory wzajemnych oddziaływań i stosunków, d) środki i instytucje regulujące styczność, wzajemne oddziaływania i stosunki z członkami innych grup, e) elementy materialne, symbole i wartości stanowiące materialną podstawę trwania i integracji grupy”²².
 - różnych celowo wyodrębnionych, a więc formalnych, organizacji tworzonych dla realizacji określonych funkcji i zadań, działających na rynku (przedsiębiorcy), w sferze polityki lub innych formach aktywności społecznej (np.: partie polityczne, organizacje społeczne);
 - sformalizowanych i terytorialnie rozpoznawalnych struktur, działających na podstawie prawa i w jego ramach, powiązanych określonymi normami prawnymi, jak: rodzina²³, gmina, powiat, województwo i przede wszystkim państwo, a nawet grupa państw (bezpieczeństwo lokalne, bezpieczeństwo państwa, narodowe, bezpieczeństwo międzynarodowe).

²¹ Więcej, J. Krężlewski, *Socjologiczna charakterystyka grupy nieformalnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, Rok XLVII, z. 3.

²² J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, s. 102. <http://biblioteka.wnpism.uw.edu.pl/zasoby/Teksty/Szczepanski-Elementarne%20poj%C4%99cia%20socjologii.pdf>, (data dostępu: 24.10.2019).

²³ Poza więziami emocjonalnymi, rodzinę łączą również więzi formalne ustanowione na mocy prawa krajowego i międzynarodowego, w obydwu wypadkach publicznego i cywilnego.

Przedmiot bezpieczeństwa

Zakres przedmiotowy bezpieczeństwa jest rozległy w najogólniejszym tego słowa znaczeniu. A ten dotyczy niemalże wszystkich, jeśli nie wszystkich dziedzin działalności w/w podmiotów.

I tak w przypadku jednostki przedmiot bezpieczeństwa stanowią m.in. zabiegi (działania) na rzecz jej wolności od niedostatku, spokoju, wygody, jakości życia w wymiarze materialnym i intelektualnym oraz wolności od strachu przed zagrożeniami jego (i jego bliskich) życia i zdrowia, mienia i środowiska (naturalnego, społecznego i politycznego), w którym żyje. Przedmiot dążeń jednostki w zakresie bezpieczeństwa jednostki stanowić będzie również dążenie do harmonii w środowisku, higienicznych warunków życia, w tym pracy i wypoczynku, intymności i prywatności, nietykalności cielesnej, empatii, odpoczynku, ochrony i opieki, wsparcia w potrzebie, sprawiedliwości, swobody i szacunku, zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych i wiele innych.

Potrzeby jednostki w zakresie bezpieczeństwa to w pewnym sensie stany psychiczne oznaczające uczucie niespełnienia, to chęć odczuwania stanu pewności niezakłóconego bytu i rozwoju oraz wolności od zagrożeń. Stanowią źródło dążeń innych podmiotów, chociaż nie wydaje się, by bezpieczeństwo jakiejkolwiek grupy społecznej było prostą wypadkową bezpieczeństw poszczególnych jednostek.

Grupę społeczną nieformalną wiąże z reguły wspólnota zainteresowań, interesów (np. pracowniczych), norm kulturowych, zwyczajów i obyczajów, a co za tym idzie przedmiot bezpieczeństwa stanowi dla niej pewność zabezpieczenia (ochrony) i troska przed utratą możliwości życia w tych warunkach, które jej członkowie uznają za godne posiadania, a tym samym wiążące ich w sposób dobrowolny i spontaniczny, aczkolwiek obarczony zobowiązaniami natury honorowej.

Celowo wyodrębnione formalne organizacje, zważywszy na łączące ją więzi prawne, kierują się wspólnie ustalonymi potrzebami i celami, tworzone dla realizacji określonych funkcji i zadań, a więc m.in. przedsiębiorcy, partie polityczne i organizacje społeczne działają, odpowiednio: dla zysku i rozwoju, zdobywania i utrzymania władzy oraz realizacji wspólnych zainteresowań i wypełniania różnych misji, także z zakresu szeroko pojętego bezpieczeństwa, których nie jest w stanie zapewnić państwo.

Bezpieczeństwo narodowe (państwa) stanowi cel i zarazem wartość najwyższą i dotyczy takich aspektów, jak potrzeba jedności, tożsamości narodowej i państwowej, trwałości państwa i narodu, niezakłóconego bytu, biologicznego przeżycia ludności, suwerenności, jakości życia, posiadania praw człowieka i obywatela, zachowania środowiska naturalnego w stanie nienaruszonym, gwarancje wolność sumienia i wyznania²⁴. Bezpieczeństwo narodowe, a głównie bezpieczeństwo państwa to także element racji stanu, jak i interesu publicznego, który wpisuje się w grupę priorytetowych dziedzin, w jakich funkcjonuje administracja publiczna. Pierwszeństwo, jakie przyznano bezpieczeństwu, wynika z podstawowej zasady prawa administracyjnego, a jest nią realizacja dobra wspólnego. Dobro wspólne zaś to pojęcie mające moc integrującą wszystkich ludzi i wszystkie wartości, dla ochrony których stanowione jest prawo.

Wypadkową bezpieczeństwa poszczególnych państw, bo nie naturalną sumą każdego z nich z osobna, jest bezpieczeństwo międzynarodowe. Tutaj trudno wskazać podmiot bezpieczeństwa, bowiem każde z państw osobno albo też niektóre z nich razem (i tak tylko w określonym zakresie) wskazuje na przedmiot swoich dążeń w zakresie bezpieczeństwa. Niewątpliwie wszystkie państwa zgodnie deklarują, że przedmiotem ich dążeń jest uchronienie się od klęski wojny, pokój, równowaga, pokojowe rozstrzyganie sporów, współpraca, poszanowanie suwerenności, integralności terytorialnej i nienaruszalności granic każdego z nich. Poza tym warto wskazać na to, iż bezpieczeństwo międzynarodowe dotyczy równości praw narodów wielkich i małych, przyjaznych stosunków między narodami, humanitarnych aspektów konfliktów zbrojnych, ale też zagadnień spoza obszaru relacji między państwami, tj. m.in.: ochrony praw i wolności człowieka, równouprawnienia kobiet i mężczyzn, poszanowania podstawowych swobód dla wszystkich bez różnicy płci, rasy, języka lub religii, troski o środowisko naturalne, a także zachowaniu stanu równowagi między wewnętrznym rozwojem kultury a ochroną przed niepożądanymi wpływami i jednoczesną internalizacją elementów niesprzecznych²⁵.

²⁴ W. Kitler, *Funkcje administracji publicznej w bezpieczeństwie narodowym*, [w:] *Administracja publiczna a bezpieczeństwo państwa*. Materiały z seminarium naukowego, B. Piątek, B. Wiśniewski, A. Osierda, (red.), Wyd. WSA, Bielsko-Biała-Warszawa 2007, s. 20.

²⁵ Zob. Karta Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90, ze zm.

Do 2011 roku badania bezpieczeństwa, bez wątpienia posiadające skonkretyzowany przedmiot i obiekt poznania oraz – co istotne – cele badań, były domeną aktywności przedstawicieli nauk o polityce oraz nauk wojskowych. W dużym uproszczeniu można stwierdzić, iż pierwsi z nich podejmowali głównie zagadnienia z zakresu stosunków międzynarodowych, rywalizacji państw o przewagę, utrzymywania wysokiej pozycji na arenie międzynarodowej i zapewniania pokoju na świecie, zaś drudzy na ogół skupiali swoją uwagę na aspektach teoretycznych i praktycznych umacniania obronności państwa (państw) przygotowywania ludności i mienia narodowego na wypadek wojny, a także – rzadziej – przywracania stanu normalnego – budowania pokoju. Oczywiście jedni i drudzy, a ci ostatni o wiele częściej podejmowali wyzwania i w pokrewnej materii. Obydwa te nurty badawcze łączyły zagadnienia z obszaru polityczno-militarnej aktywności i rywalizacji państw, wykorzystywania różnych środków polityki bezpieczeństwa z dyplomatycznymi, militarnymi, specjalnymi i ekonomicznymi na czele.

Całkiem poza materią nauk o polityce²⁶, a przy tym studiów bezpieczeństwa (i studiów strategicznych), a w dużym stopniu i nauk wojskowych były zagadnienia m.in. z zakresu ochrony praw i wolności człowieka i obywatela, bezpieczeństwa i higieny pracy, bezpieczeństwa produkcji, bezpieczeństwa w transporcie (kolejowym, drogowym, morskim i lotniczym), łączności, ochrony zdrowia, ochrony środowiska, ochrony mienia, dziedzictwa narodowego²⁷. A wszystko dlatego, że głównym obiektem zainteresowania tych nauk było bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo międzynarodowe. W pierwszym wypadku główne zabiegi badawcze dotyczyły zabezpieczenia kluczowych tradycyjnych równoważników bezpieczeństwa, do których zaliczano: suwerenność (całowładność i samowładność), integralność terytorialną, nienaruszalność granic i ład wewnętrzny (prawny) w państwie. W drugim zaś skupiano się na zagadnieniach rywalizacji o przewagę na arenie międzynarodowej, zabiegach o przetrwanie i wysoką pozycję w środowisku międzynarodowym, a także działaniach na rzecz stabilności, pokoju, zapobiegania konfliktom między państwami lub rozwiązywania, równowagi i współpracy międzynarodowej.

²⁶ Stosunki międzynarodowe nie miały statusu dyscypliny naukowej, nie były też dziedziną nauki. Badania w tym zakresie prowadzono w naukach o polityce.

²⁷ Nie mylmy tego z ochroną zabytków w czasie wojny.

W jednym i drugim wypadku przedmiot bezpieczeństwa wyodrębniano przez pryzmat dziedzin działalności państwa (państw), w których określano chronione dobra (materialne i niematerialne) oraz osiągano cele bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa międzynarodowego. Zatem wiodącymi dziedzinami bezpieczeństwa było bezpieczeństwo: polityczne, militarne, ekonomiczne, kulturowe, ekologiczne, społeczne, powszechne, publiczne, ideologiczne, informacyjne, a w końcu i w cyberprzestrzeni.

W podsumowaniu powyższych ustaleń warto zadać sobie pytanie o przedmiot badań w naukach o bezpieczeństwie. Czy powinien on być naturalną konsekwencją powyższych ustaleń, co do przedmiotu bezpieczeństwa, a więc obejmować nadzwyczaj rozległy i interdyscyplinarny zbiór zagadnień badawczych, czy jednak powinniśmy wykazać się w tym względzie stosowną wstrzeźliwością?

Przedmiotem badań określa się wszelkie obiekty, rzeczy, zjawiska, procesy i stany rzeczy, którym one podlegają i w odniesieniu do których formułujemy pytania badawcze. Za Jakubem Karpińskim przedmiot badań można przedstawić jako parę uporządkowaną, którą tworzą dwa zbiory: (1) zbiór rozważanych obiektów i (2) zbiór własności, czy inaczej charakterystyk obiektów stanowiących przedmiot zainteresowania badacza. Tę parę określa się jako dziedzinę badań, zaś różnice między dziedzinami badań wynikają z tego, że badane są różne zbiory przedmiotów, a także są następstwem rozpatrywania różnych charakterystyk²⁸. Dopiero ustalenia w tym zakresie umożliwią identyfikację domeny i przedmiotu nauk o bezpieczeństwie.

Co do podmiotu nauk o bezpieczeństwie nie ma wątpliwości – jest tożsamy z podmiotem bezpieczeństwa jako takim. Przedmiot dyscypliny nauki o bezpieczeństwie nie jest stały, nie jest do końca rozpoznany, a do tego wszystkiego brak zgodności co do jego postrzegania. Z tego też względu czas na powtórzenie stawianej przez autora tezy, iż nauki o bezpieczeństwie powinny posiadać status dziedziny naukowej, bowiem przedmiot ich rozważań staje się współcześnie przedmiotem eksploracji naukowej, zarysowujących się wyraźnie samodzielnych dys-

²⁸ J. Karpiński, *Wprowadzenie do metodologii nauk społecznych*, Wyd. Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2006, s. 42-43.

cyplin. Dyscyplin, które się wyraźnie krystalizują, wedle zasady określonej przez Bolesława Kuca: „Proces wyodrębniania się nowych dyscyplin naukowych przebiega z reguły jedną z następujących dróg. Albo nagromadzenie twierdzeń wnioskujących coraz bardziej w szczegóły doprowadza do tego, że umysł jednego przeciętnego samodzielnego pracownika nauki nie jest już w stanie twórczo opanować całego bogactwa treści tych twierdzeń; w takim przypadku zazwyczaj wyodrębniają się poszczególne grupy twierdzeń szczegółowych tworząc oddzielnie systemy twierdzeń konstytuujące poszczególne dyscypliny natomiast system twierdzeń bardziej ogólnych konstytuuje odrębną dyscyplinę «ogólną» (np. prakseologia jako odrębna dyscyplina zawierająca twierdzenia w sprawie warunków sprawności działania w ogóle – obok np. organizacji pracy w przemyśle, w rolnictwie itp.). Albo powtarzające się uświadomienie zagadnień wchodzących w zakres więcej niż jednej dyscypliny «tradycyjnej» kieruje stale zainteresowanie pewnej liczby pracowników nauki na taki właśnie zbiór zagadnień kontynuując nową dyscyplinę, rozwijającą się «na pograniczu» dwu lub większej liczby dyscyplin «tradycyjnych»”²⁹.

Chaos terminologiczny w naukach o bezpieczeństwie utrudnia komunikowanie się w ramach związanej teorii, a także stwarza możliwość dowolnego jej stosowania, co prowadzi do braku logicznie powiązanych tez, hipotez, praw i definicji jednoznacznie wyjaśniających określony przedmiot badań. Rozległy i trudny do ujednolicenia jest więc przedmiot badań w naukach o bezpieczeństwie. Ta młoda dyscyplina albo przejmie spuściznę dyscyplin, z których się wywodzi, albo ukształtuje się na nowo w procesie ścierania się poglądów i presji różnych osób i środowisk naukowych lub przerodzi się do postaci dziedziny naukowej. Inne scenariusze, aczkolwiek możliwe, nie byłyby rozsądnym rozwiązaniem.

Jakie jest zatem wyjście z tej trudnej sytuacji sztucznie powstałej dyscypliny nauki o bezpieczeństwie? Rozwiązania są dwa – albo zadbaj, jak to określił Ryszard Wróblewski³⁰, „o zredukowanie zakresu przedmiotowego dyscypliny tak, aby był on dla niej autonomiczny

²⁹ B.R. Kuc, *O nauce, dyscyplinach naukowych i kierunkach ich rozwoju*, Wydawnictwo Menadżerskie PTM, s. 18-19, <http://wydawnictwoptm.pl/content/8-artykuly-naukowe>, (data dostępu: 22.05.2015).

³⁰ R. Wróblewski, prezentacja podczas referatu nt. *Od nauk wojskowych do nauk o bezpieczeństwie*, podczas konferencji naukowej *Kategorie teoretyczne i elementy praktyczne bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 28 kwietnia 2015 r.

(odrębny) = nienależący do innych nauk”³¹, albo też, jak twierdzi autor niniejszego opracowania, nadać naukom o bezpieczeństwie status dziedziny nauki. W pierwszym wypadku w ramach dyscypliny nauki o bezpieczeństwie w sposób naturalny powinno dojść do wyodrębnienia się specjalności naukowych, odnoszących się w jej ramach do węższego fragmentu rzeczywistości, lecz dopiero po ustaleniu się tożsamości tej dyscypliny, nie wcześniej. W drugim rozwiązaniu znajdzie się miejsce dla wielu pokrewnych dyscyplin, którym dane będzie zajmowanie się różnymi wybranymi fragmentami rzeczywistości (przedmiotami badań) z różnych perspektyw badawczych, dla których wspólnym stanie się wzgląd na bezpieczeństwo rozumiane jako wolność od zagrożeń oraz od zakłóceń bytu i rozwoju dowolnego podmiotu, stanowiąca wartość i dobro, a zarazem potrzebę i cel działania tegoż podmiotu (jednostki, małe i wielkie, formalne i nieformalne grupy społeczne), w każdej dziedzinie jego funkcjonowania.

Rośnie akceptacja dla propozycji, by przedmiotem badań w naukach o bezpieczeństwie były współczesne systemy bezpieczeństwa w wymiarze militarnym i niemilitarnym oraz ich funkcjonowanie na różnych poziomach organizacyjnych. Systemy te obejmują działania instytucji o charakterze państwowym, rządowym i samorządowym, przedsiębiorców i organizacji społecznych. Badania w zakresie tej dyscypliny powinny służyć tworzeniu teoretycznych podstaw i rozwojowi systemów bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego oraz systemów operacyjnych funkcjonujących w obszarze bezpieczeństwa.

Przedmiot ten obejmuje m.in. zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa politycznego, ekonomicznego, militarnego, społecznego, kulturowego, publicznego, powszechnego, informacyjnego i w cyberprzestrzeni. Obiektem zainteresowania nauk o bezpieczeństwie są: systemy bezpieczeństwa międzynarodowego, system bezpieczeństwa narodowego, system obronny państwa, system ochrony granicy państwowej, system bezpieczeństwa i porządku publicznego, system ochrony ludności i ratownictwa, system ochrony państwa i jego porządku konstytucyjnego, system zarządzania kryzysowego, system ochrony przeciwpowodziowej, system ochrony informacji niejawnych, danych osobowych, system cyberbezpieczeństwa, systemy bezpieczeństwa kulturowego, ekonomicznego, ekologicznego, społecznego i inne.

Zważywszy na likwidację nauk o obronności, warto podkreślić, iż ich dziedzictwo także się znajdzie w domenie nauk o bezpieczeństwie. A przedmiot ich badań będzie obejmował problematykę obronną państwa w zakresie systemu obronnego państwa, teorii sztuki wojennej, w tym strategii, sztuki operacyjnej i taktyki. Przedmiotem badań tej dyscypliny były do niedawna przygotowania obronne państwa i rozwój systemu obronnego państwa, w tym sił zbrojnych, a także organizacja i prowadzenie działań obronnych, operacji wojskowych, dowodzenie oraz szkolenie wojsk. Badania w tej dyscyplinie służyły tworzeniu podstaw teoretycznych i rozwojowi systemu obronnego państwa oraz teorii sztuki wojennej i kierowania wojskami.

Wśród wiodących zagadnień tych nauk znajdowały się m.in. zagadnienia: polityka obronna, teoria sztuki wojennej, przygotowania obronne państwa, reagowanie na kryzysy polityczno-militarne, obrona państwa, państwo podziemne, stan wojenny, kierowanie obroną państwa, dowodzenie wojskami, przygotowanie SZ do ich użycia, planowanie operacyjne, przygotowywanie systemu kierowania ON, utrzymywanie SGOP i jej podwyższanie, ochrona szczególnie ważnych obiektów, systemy obserwacji, pomiarów, analiz i powiadamiania, przygotowań gospodarczo-obronnych, rezerw i innych dziedzin działalności państwa na wypadek zewnętrznego zagrożenia państwa i na czas wojny, szkolenie obronne, szkolenie wojsk i militaryzacja.

Cel badań

Nauki o bezpieczeństwie mają złożony zakres badań. Zajmują się systemem definicji, aksjomatów i twierdzeń tworzących spójny system pojęciowy, opisujący dziedzinę bezpieczeństwa, wszelkimi zjawiskami, procesami i związkami przyczynowymi w zapewnianiu bezpieczeństwa jednostki, narodu (państwa) i środowiska międzynarodowego, teorią podejmowanych w tym zakresie środków politycznych, militarnych, ekonomicznych, normatywnych, naukowo-technicznych, specjalnych i innych, a także tworzonymi w tym celu systemami i modelami kwalifikującymi się do wdrożeń praktycznych.

Kluczowym kryterium rozstrzygającym o istocie nauk o bezpieczeństwie powinno być określenie tego, co jest celem badań w tej dziedzinie wiedzy, a więc nie tylko to, czym się zajmujemy (przedmiot) ale po co i dlaczego to robimy. Ważny jest efekt finalny.

Cel badań powinien wyznaczać granicę i domenę nauk o bezpieczeństwie. Na użytek naszej dyskusji proponuję, by była to identyfikacja uwarunkowań kulturowych, materialno-energetycznych i społecznych, oddziałujących na warunki bytu i rozwoju jednostki, grupy społecznej (narodu), państwa i środowiska międzynarodowego, określenie reguł i form zorganizowania i zabezpieczenia się przed czynnikami negatywnymi środowiska przyrodniczego, społecznego i kulturowego dla tych podmiotów, a także określanie praw i prawidłowości występujących w tym zakresie, by należyłą troską otoczyć dobra chronione przed ich uszkodzeniem lub utratą wbrew własnej woli.

Dyscypliny (specjalności) nauk o bezpieczeństwie

Na początek kluczowe ustalenia. Albo dyscyplinujemy zamiary naukowe i troszczymy się o nauki o bezpieczeństwie posiadające status dyscypliny naukowej, w sensie administracyjnym i metodologicznym, albo postrzegamy je jako dziedzinę wiedzy (dziedzinę nauki, naukową), składającą się z wielu pokrewnych dyscyplin w ogólnie zgodnym ich rozumieniu. Jedno i drugie rozwiązanie wymaga wielkiej rozwagi, kompetencji merytorycznych i metodologicznych, dyscypliny, etycznego postępowania i, co ważne, czasu na to, by wszystko powoli okrzepło.

Bez względu na ich status formalny należy mieć na względzie, iż nauki o bezpieczeństwie są zbiorem nauk społecznych, zawierających elementy nauk humanistycznych, technicznych i innych nauk, zajmujących się przeciwdziałaniem zagrożeniom bezpieczeństwa i zapewnianiem wolnych od zakłóceń warunków bytu i rozwoju jednostek i grup społecznych, określaniem zasad i form organizowania się i zabezpieczenia przed czynnikami negatywnymi środowiska społecznego i przyrodniczego, a także określaniem praw i prawidłowości występujących w tym zakresie.

Można przyjąć, iż traktowane jako dziedzina wiedzy³² nauki o bezpieczeństwie obejmują³³:

- 1) Ogólne nauki o bezpieczeństwie – zaliczymy tu dyscypliny zajmujące się ogólnymi zagadnieniami związanymi z bezpieczeństwem, a także metodologią badań w tym zakresie, a są to:
 - a) teoria bezpieczeństwa (system pojęć, definicji, aksjomatów i twierdzeń z zakresu bezpieczeństwa, ustalających relacje, związki między tymi pojęciami i aksjomatami, tworząc spójny system pojęciowy);
 - b) metodologia nauk o bezpieczeństwie (nauka o czynnościach poznawczych badań naukowych oraz wytworach poznawczych tych czynności³⁴);
 - c) filozofia bezpieczeństwa³⁵ (krytyczna refleksja nad podstawowymi problemami i ideami bezpieczeństwa, wyjaśnianie jego źródeł, istoty i celów, a także istniejącego porządku rzeczy);
 - d) ew. elementy teologii bezpieczeństwa (związki – relacje bezpieczeństwa z wiarą, rola kościołów, związków wyznaniowych, religii i wiary w kształtowaniu bezpieczeństwa).
- 2) Szczegółowe nauki o bezpieczeństwie – to swego rodzaju dogmatyka bezpieczeństwa, zajmują się opisem, systematyzacją i wykładnią aktualnego i prognozowanego stanu bezpieczeństwa i organizacji tworzonych w tym zakresie (przez jednostki, grupy społeczne, państwo, organizacje międzynarodowe i inne podmioty) w różnych dziedzinach bezpieczeństwa. Zajmują się badaniem obowiązującego stanu rzeczy – struktury bezpieczeństwa, w takiej postaci, w jakiej została ona ustanowiona przez poszczególne jed-

³² Gdyby zachować ich status jako dyscypliny naukowej (tak jak obecnie), to wówczas proponowane dyscypliny posiadałyby status specjalności naukowych.

³³ Por. W. Kitler, *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 21-25.

³⁴ Szerzej: J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „BERNARDINUM”, Gdynia 2002, Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001; S. Kamiński, *Nauka i metoda...*, op. cit.

³⁵ Nie możemy mylić filozofii bezpieczeństwa z filozofią nauki jako takiej, a w tym filozofii nauk o bezpieczeństwie, która badałaby granice, uwarunkowania, status i założenia poznania naukowego.

nostki, państwo, inne podmioty międzynarodowe i pozarządowe oraz prognozą i projektowaniem przyszłości. Obejmują m.in.:

- a) naukę o obronności³⁶ (ew. naukę o bezpieczeństwie militarnym) (obejmują problematykę obronną państwa w zakresie systemu obronnego państwa [również w otoczeniu międzynarodowym], teorii sztuki wojennej, w tym strategii, sztuki operacyjnej i taktyki. Przedmiotem badań tej dyscypliny jest ogólna teoria i praktyka walki zbrojnej, przygotowania obronne państwa i kierunki rozwoju, transformacji systemu obronnego państwa, planowanie i realizacja zadań obronnych, przygotowawczych i operacyjnych, przez administrację publiczną i inne organy państwowe, przedsiębiorców, organizacje pozarządowe i obywateli, programowanie obronne, kierowanie i dowodzenie wojskami, historia wojen i sztuki wojennej, administracja wojskowa i mobilizacja oraz metodyka szkolenia wojsk. Ważnym obszarem badań będą wyzwania i zagrożenia militarne, siły zbrojne i ich rozwój. Badania w tej dyscyplinie powinny służyć tworzeniu podstaw teoretycznych [konceptje obronne] i rozwojowi systemu obronnego państwa, teorii sztuki wojennej oraz kierowania i dowodzenia wojskami³⁷);
- b) naukę o bezpieczeństwie publicznym³⁸ (zajmują się m.in. zagadnieniami ochrony porządku prawnego w państwie przed działaniami zabronionymi, które godzą w instytucje i urządzenia publiczne, życie i zdrowie ludzi lub porządek publiczny, a także w normy i obyczaje społeczne. Badają prawa i prawidłowości w zapewnianiu niezakłóconego funkcjonowania instytucji państwa i jego obywateli przez pryzmat zagrożeń przeciwko „normalności” ich funkcjonowania, wedle panującego w nim ustroju społeczno-administracyjnego oraz porządku prawnego),
- c) naukę o bezpieczeństwie powszechnym (ich domenę stanowią zagadnienia zapewnienia bezpieczeństwa ludzi, ochrony życia i zdrowia ludzi, a także dóbr materialnych i intelektualnych oraz

³⁶ A specjalność nosiłaby nazwę: obronność państwa.

³⁷ Ta i kolejne próby określenia istoty danej dyscypliny naukowej (specjalności) mają wyłącznie charakter inspirujący do szerszej dyskusji na ten temat.

³⁸ Specjalnością byłoby bezpieczeństwo publiczne. Kolejne nauki w podobnym stylu.

środowiska naturalnego, w zakresie niezbędnym do przetrwania ludzi, przed skutkami działań człowieka przeciwko człowiekowi lub sił natury, które wywołują bezpośrednie zagrożenie wartości chronionych, we wszystkich stanach i warunkach funkcjonowania państwa);

- d) naukę o bezpieczeństwie politycznym (obejmując poszukiwanie praw i prawidłowości w przedmiocie zagrożeń i zapewniania suwerenności, niezależności politycznej państwa i warunków niezakłóconego funkcjonowania podmiotów jego systemu politycznego, a jednocześnie badając działania na rzecz bezpieczeństwa organizacji i instytucji uczestniczących w życiu politycznym i organizujących to życie);
- e) naukę o bezpieczeństwie ekonomicznym (poszukiwanie praw i prawidłowości w przedmiocie zagrożeń i zapewniania warunków gospodarczych koniecznych do przetrwania, dobrobytu oraz zrównoważonego rozwoju społeczeństwa, jak i sprawnego działania państwa i jego instytucji, a także skutecznego przeciwstawiania się zewnętrznym i wewnętrznym czynnikom destrukcyjnym mogącym doprowadzić do zaburzeń rozwojowych);
- f) naukę o bezpieczeństwie ekologicznym (badanie praw i prawidłowości oraz rozpoznawanie procesów, których zasadniczym celem jest zachowanie równowagi środowiska naturalnego, czyli ogółu elementów przyrody ożywionej i nieożywionej w stanie niezakłóconym, niezbędnym dla sprawnego funkcjonowania człowieka, jego życia i zdrowia, a także rozpoznawanie procesów zarządzania dostępem do zasobów środowiska oraz likwidacji i zapobiegania powstawaniu negatywnych dla środowiska skutków działalności człowieka, jak i racjonalnego użytkowania zasobów przyrodniczych);
- g) naukę o bezpieczeństwie społecznym (badanie zagadnień dotyczących m.in. przetrwania, dobrobytu oraz zrównoważonego rozwoju społecznego, działań na rzecz zapewnienia wysokiej jakości życia obywateli, rodziny i osób wymagających szczególnej troski, ich warunków bytowych, pracy, wypoczynku i dostępu do dóbr powszechnego użytku, a także przeciwdziałania bezrobociu, rozwarstwieniu społecznemu i konfliktom społecznym);

- h) a także naukę o bezpieczeństwie informacyjnym³⁹, naukę o bezpieczeństwie w cyberprzestrzeni⁴⁰ i inne.
- 3) Nauki pomocnicze – wspomagające teoretyka bezpieczeństwa – nauki będące zazwyczaj dziedzinami (dyscyplinami) odrębnymi, a w tym:
 - a) inżynieria bezpieczeństwa (dotyczy wiedzy i kompetencji pożądanych w procesie projektowania systemów bezpieczeństwa, zarządzania projektami, ewaluacji efektywności, bezpieczeństwa i jakości systemów, zarządzania ryzykiem w sytuacjach wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb informacyjnych oraz krytycznej infrastruktury państwa. Jako dyscyplina naukowa ma charakter interdyscyplinarny, obejmuje tematykę z zakresu organizacyjno-technicznych aspektów bezpieczeństwa narodowego i obronności państwa. Łączy dorobek wielu dyscyplin naukowych, tj. zarządzania, ekonomii, informatyki i inżynierii systemów bezpieczeństwa oraz innych dyscyplin naukowych na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Przedmiotem badań dyscypliny inżynieria bezpieczeństwa są zjawiska i procesy zachodzące w technicznej sferze bezpieczeństwa (np. infrastruktura bezpieczeństwa państwa i jej zabezpieczenie, systemy logistyczne, środowisko teleinformatyczne, strategiczne systemy transportowe, cyberbezpieczeństwo, itd.). Ma wykształcić i rozwijać systemowe myślenie w kategorii bezpieczeństwa jako zasady nadrzędnej we współczesnym świecie charakteryzującym się niepewnością i ryzykiem. Rozwój tej dyscypliny społecznej pozwoli na przygotowanie specjalistów na potrzeby bezpieczeństwa i obronności państwa w zakresie projektowania, organizacji i eksploatacji systemów bezpieczeństwa, działających w różnych środowiskach, sferach i wymiarach bezpieczeństwa. Badania w tej dyscyplinie powinny służyć tworzeniu podstaw teoretycznych i rozwojowi systemów bezpieczeństwa w ujęciu inter-

³⁹ Zob. *Bezpieczeństwo informacyjne. Aspekty prawno-administracyjne*, W. Kitler, J. Taczkowska-Olszewska (red.), Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2017.

⁴⁰ Zob.: *System bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni RP*, W. Kitler, K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Badźmirowska-Masłowska (red.), Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2018; *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, W. Kitler, J. Taczkowska-Olszewska, F. Radoniewicz (red.), C.H. Beck, Warszawa 2019.

- dyscyplinarnym w obszarach: technicznym, organizacyjnym, zarządzania);
- b) historia bezpieczeństwa (bada historię działania na polu bezpieczeństwa i wytwory z tym związane, organizacje i narzędzia. Według klasyfikacji nauk OECD historia konkretnych nauk należy do odpowiednich nauk);
 - c) socjologia bezpieczeństwa (nauka zajmująca się syntetyzowaniem zjawisk społecznych związanych z bezpieczeństwem, badaniem doświadczeń jednostek grup społecznych i innych zbiorowości na tle doświadczeń społecznego otoczenia, jednostek działających i konsumentów bezpieczeństwa);
 - d) antropologia bezpieczeństwa (w pewnym uproszczeniu może być pojmowana jako badanie, na ile bezpieczeństwo jest wytworem i determinantem – czynnikiem sprawczym rozwoju człowieka);
 - e) administracja bezpieczeństwa (bada zagadnienia rozwoju, wpływu i działania administracji w zakresie bezpieczeństwa w ogóle, zajmuje się organizacją i funkcjami administracji w tym zakresie);
 - f) administracja obronna (może być traktowana jako specjalność administracji bezpieczeństwa, jednak zważywszy na pozycję obronności w bezpieczeństwie jest odrębną dyscypliną wiedzy);
 - g) administracja wojskowa (bada zagadnienia organizacji i funkcjonowania wojskowego aparatu administracyjnego oraz wykonywanych przez niego czynności, mających na celu zapewnienie warunków funkcjonowania sił zbrojnych);
 - h) prawo bezpieczeństwa, obronne, wojskowe (to postrzegana przedmiotowo rozległa część szerszego systemu prawnego, zbiór, system źródeł prawa, a w konsekwencji norm prawnych, które mają zastosowanie w realizacji celów bezpieczeństwa, obejmuje zagadnienia prawa: obronnego, wojskowego, policyjnego, ochrony ppoż., bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, ochrony przeciwpowodziowej, ochrony informacji, danych osobowych i wiele innych);
 - i) prawo obronne (dotyczy głównie kompetencji, powinności i zadań realizowanych na rzecz umacniania obronności Rzeczypospolitej Polskiej, przygotowania ludności i mienia narodowego na wypadek wojny oraz wykonywania innych zadań w ramach powszech-

nego obowiązku obrony przez wszystkie organy władzy i administracji rządowej oraz inne organy i instytucje państwowe, organy samorządu terytorialnego, przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne, organizacje społeczne, a także każdego obywatela w zakresie określonym w ustawach),

- j) prawo wojskowe (obejmuje zespół norm prawnych regulujących podstawy i zasady funkcjonowania sił zbrojnych, żołnierzy i personelu cywilnego oraz stosunki zachodzące między nimi a innymi podmiotami krajowymi i międzynarodowymi, a także zbiór przepisów szczególnych, dotyczących sił zbrojnych w okresie stanów nadzwyczajnych, głównie stanu wojennego i w czasie wojny, prawa karnego i przepisów dyscyplinarnych w wojsku);
- k) zarządzanie kryzysowe (integralna część wiedzy z zakresu zarządzania organizacją, systemem, zajmująca się zagadnieniami rozwiązywania napiętych, odmiennych od normalnej, sytuacji, którego zadaniem jest przygotowanie się i działanie mające na celu zapobieganie, przeciwdziałanie i reagowanie w razie wystąpienia zakłóceń stabilności organizacji, systemu, mogących doprowadzić do jej upadku, likwidacji lub innego stanu [w przypadku państwa np.: wojny, okupacji, załamania gospodarczego] oraz przywrócenie normalnego stanu jej funkcjonowania⁴¹);
- l) edukacja na rzecz bezpieczeństwa (dziedzina wiedzy badająca przedsięwzięcia profilaktyczno-edukacyjne z zakresu kształtowania postaw, umiejętności i nawyków w zakresie bezpieczeństwa, podejmowane przez instytucje państwowe i samorządowe, placówki opiekuńczo-wychowawcze, policję, wojsko, straż pożarną i graniczną, organizacje i stowarzyszenia społeczne, zakłady pracy, media itp.);
- m) edukacja obronna (to element wiedzy z zakresu edukacji na rzecz bezpieczeństwa, dotyczący kształtowania postaw, umiejętności i nawyków w zakresie przygotowania się i funkcjonowania społeczeństwa w związku z występowaniem zagrożeń militarnych bezpieczeństwa narodowego i ich skutków oddziałujących na ludzi);

⁴¹ Nie możemy tego utożsamiać z dziedziną regulowaną ustawą o zarządzaniu kryzysowym.

- n) a także dydaktyka bezpieczeństwa/obronna, ekonomika bezpieczeństwa, obronna i wojskowa, logistyka bezpieczeństwa, obronna, wojskowa i inne.

Możliwe, iż będzie to daleko idące uproszczenie, ale warto na koniec tego podziału powiedzieć rzecz wyjaśniającą stanowisko autora. Byłoby to najlepsze rozwiązanie, gdyby nauki o bezpieczeństwie uzyskały status dziedziny naukowej, a w niej wyodrębniono by dyscypliny naukowe (co, rzecz jasna, wymaga głębokiego zastanowienia). Gdyby jednak pozostać przy statusie dyscypliny naukowej, to powyższe propozycje mogłyby przyjąć postać specjalności naukowych.

Zakończenie

Jesteśmy społeczeństwem, które nie miało możliwości kształtować niezakłócenie swoich losów. Dotyczy to również nauki, której niezawisłość zawsze była i jest nadal nadwyreżana przez usilne próby administracji na rzecz poddania jej regułom podporządkowania władzy publicznej. Bez wątpienia ingerencja organów prawodawczych konieczna jest w wielu obszarach systemu nauki polskiej, ale pewne działania są dość niefrasobliwe, a na dodatek towarzyszy temu równie nierozważne zachowanie przedstawicieli środowiska nauk o bezpieczeństwie oraz osób aspirujących do tego grona.

Organ administracji rządowej może ustanawiać różne podziały dziedzin i dyscyplin naukowych, które prawdopodobnie i tak nie zadowolą wszystkich przedstawicieli środowiska nauk o bezpieczeństwie, z których jedni są zwolennikami przestrzegania klasycznych reguł w podziale nauk, a inni optują za pluralizmem w tej materii i dominacją *studiów bezpieczeństwa*. Rozwiązania administracyjne nie zawsze są w stanie zaspokoić oczekiwania ludzi nauki, a przy tym nie zawsze odpowiadają uniwersalnym regułom podziału nauk. Dopóki jednak nie ma w nauce wystarczających pozaprawnych norm (form, zwyczaju, reguł gry, zasad etycznych) weryfikacji naukowców i ich przynależności do odpowiednich dyscyplin naukowych, dopóty ingerencja administracyjna jest w tym zakresie konieczna.

Jeśli jednak środowisko nauk o bezpieczeństwie nie zadba o wykrystalizowanie się tożsamości tej dyscypliny naukowej (a lepiej by było dziedziny nauki), to jej losy nadal będą niepewne i ich finał może być podobny jak w przypadku nauk o obronności. Z tą różnicą, że niektóre elementy w obszarze stosunków międzynarodowych przejęłyby nauki o polityce, a większość zagadnień z zakresu nauk o bezpieczeństwie poszłaby w zapomnienie.

A trzeba przy okazji przyznać, iż decyzja o likwidacji nauk o obronności była krokiem nieprzemyślanym i pozbawiony należytej refleksji na skutki takiego działania. Piszący te słowa zdaje sobie doskonale sprawę z tego, co się będzie dalej działo z wiedzą z zakresu zlikwidowanych nauk. Nie będzie kształcenia w tym zakresie, promocji nowych adeptów nauki, nie będzie pomnażania wiedzy naukowej, zabraknie mistrzów, zabraknie refleksji ogólnoteoretycznej, aksjomatów, twierdzeń i definicji, praw i prawidłowości tworzących spójny system wiedzy o obronności państwa.

A co pozostanie? Pozostaną wytyczne z Kwatery Głównej NATO i Ministerstwa Obrony Narodowej.

Bibliografia

- Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „BERNARDINUM”, Gdynia 2002.
- Decyzja Nr 4/NSZW Ministra Obrony Narodowej z dnia 22.02.2013 r. w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego w resorcie obrony narodowej dokumentu „Priorytetowe kierunki badań w resorcie obrony narodowej na lata 2013-2022”, MON, Departament Nauki i Szkolnictwa Wojskowego, Warszawa 2013.
- Delumeau J., *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1998.
- Fehler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wyd. Arte, Warszawa 2012.
- Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- Gould J., Kolb W.J., *Dictionary of the Social Sciences*, Free Press of Glencoe, London 1964.
- Kamiński S., *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Wydanie IV poprawione, KUL, Lublin 1992.

- Karpiński J., *Wprowadzenie do metodologii nauk społecznych*, Wyd. Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2006.
- Karta Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90, ze zm.
- Kitler W., *Funkcje administracji publicznej w bezpieczeństwie narodowym*, [w:] Piątek B., Wiśniewski B., Osierda A. (red.), *Administracja publiczna a bezpieczeństwo państwa. Materiały z seminarium naukowego*, Wyd. WSA, Bielsko-Biała, Warszawa 2007.
- Kitler W., *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Kitler W., Taczkowska-Olszewska J. (red.), *Bezpieczeństwo informacyjne. Aspekty prawno-administracyjne*, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2017.
- Kręglewski J., *Socjologiczna charakterystyka grupy nieformalnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, rok XLVII, z. 3.
- Kuc B.R., O nauce, dyscyplinach naukowych i kierunkach ich rozwoju, Wydawnictwo Menadżerskie PTM, <http://wydawnictwoptm.pl/content/8-artykuly-naukowe>, (data dostępu: 22.05.2015).
- Le Petit Larousse en Couleurs*, nouvelle edition, Larousse, Paris 1995.
- Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. 2018, poz. 1818.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz.U. 2011, nr 179, poz. 1065.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Balcerowicz B., Pawłowski J. (red.), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002.
- System bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni RP*, Kitler W., Chałubińska-Jentkiewicz K., Badźmirowska-Masłowska K. (red.), Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2018.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, <http://biblioteka.wnpism.uw.edu.pl/zasoby/Teksty/Szczepanski-Elementarne%20poj%20c4%99cia%20socjologii.pdf>, (dostęp: 24.10.2019).
- The Oxford Reference Dictionary*, First edition, Hawkins J.M. (red.), Oxford University Press, Oxford 1991.
- Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 r. zmieniająca uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, M.P. 2011, nr 14, poz. 149.

- Uchwała Nr 164/2011 Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2011 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Badań, KPRM, RM 111-156-11, Załącznik do uchwały nr 164/2011 Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2011 r. Krajowy Program Badań, opracowany na podstawie art. 4 ust. 1 ustawy o zasadach finansowania nauki.
- Ustawa *o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, Kitler W., Taczkowska-Olszewska J., Radoniewicz F. (red.), C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. *o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa*, Dz.U. 2018, poz. 1560, ze zm.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, Gramercy Books, New York 1996.
- Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10.